

Arkeologiske utgravinger

Skrevet av Lars Erik Gjerpe,
prosjektleder for utgravingene på E18-prosjektet,
Kulturhistorisk Museum, Fornminneseksjonen

Mye ny kunnskap

I forbindelse med byggingen av ny E18 fra Langåker til Bommestad har arkeologer fra Kulturhistorisk museum undersøkt steinalderboplasser, jernvinneanlegg, smieplass, kokegropfelt og gårder med hus, åker, og graver. Blant de eldste funnene er en 10.000 år gammel steinalderboplass, mens jernvinna er blant de yngste og bare 700 år gammel. Mesteparten av funnene er gjort i Hedrum i Larvik kommune, selv om vi også har undersøkt områder i Sandefjord. Hedrums forhistorie ble grundig beskrevet i *Hedrum bygdebok* for 25 år siden, men utgravingene både endrer og utfyller vårt syn på forhistorien i en slik grad at boka nå er moden for revisjon.

Treskips langhus og gravplass på tunet

Både på Ringdal, Rødbøl, Nordby og Elgesem har vi funnet spor etter gårdstun – jordbruket har vært den viktigste leveveien i søndre Vestfold i hvert fall i 4000 år. Funn av 30 hus, 8-10 graver, kokegroper, ildsteder og smieplass har gitt oss en mengde ny kunnskap som endrer synet på bosetning og levevilkår i både Vestfold og Norge, særlig i århundrene rett etter Kristi fødsel. Vi vet nå at en vanlig gård i romertid (0-400 e.Kr) også i Vestfold har bestått av et hovedhus, et uthus og kanskje en bygning for oppbevaring av korn eller fôr til dyra. Hovedhuset har vært et såkalt treskipet langhus, det vil si at taket bæres av to rekker med jordgravde stolper i midten, mens veggene er lettvegger som ikke bærer noe annet enn seg selv. På den måten blir det et rom – eller skip – mellom de to rekkene med takbærende stolper og et på hver side mellom veggen og takbærende stolper. Når stolpene råtner eller dras opp fylles hullet etter dem med mørkere jord, og det er disse fargeforandringene i bakken vi finner igjen. Ved å studere korn og ugrassfrø i stolpehullene kan vi dele inn husene i boligdel og fjøsdel – både mennesker og dyr har bodd i det samme huset. Mest eksotisk er det kanskje at også gravene i mange tilfeller har ligget inne på gårdstunet.

Kokegroper i mengder

Kokegroper er små groper i bakken som det har vært fyrt bål i, og på bålet er det lagt steiner. Når steinene er varme og bålet brent ned legges mat på steinene og det hele dekkes til med torv eller jord. På den måten fungerer kokegropene omtrent som en stekeovn. Funnet av Skandinavias største kokegropfelt med 500 kokegroper fra tiden omkring Kristi fødsel på østbredden av Lågen endrer både lokal- og Norgeshistorien.

En av kokegropene fra Ringdal. Her har beboerne på gården lagd festmat for 2000 år siden.

Tingstedet på Bommestad er funnet

I bygdeboka står det at gården Bommestad nok har vært et tingsted i vikingtid og middelalder, men forfatteren vet ikke hvor i området tingplassen har ligget. Det store kokegropfeltet viser ikke bare hvor plassen har vært, men også at Bommestad har vært tingsted nesten 1000 år tidligere enn antatt – en av kokegropene er radiologisk datert til tiden omkring Kristi fødsel. Dette er første gang i Norge at et tingsted har kunnet belegges så langt tilbake i tid. Kokegropfeltet og tingstedet på Bommestad – eller Bondetingstadir som navnet tidligere var – har antagelig vært et samlingspunkt der lover ble diskutert, ekteskap inngått, raid mot nabobygda eller mer fjerntliggende områder ble planlagt og guder og æser ble blidgjort.

Avanserte smeder på Rødbøl

Etter undersøkelsen av smieplassen på Rødbøl må også synet på norsk teknologihistorie nyanseres. Der har avanserte teknikker for bearbeiding av jern vært i bruk allerede på 200-tallet. Spesielt interessante er de såkalte herdepakningene, rester etter en prosess der karbon tilføres stålet for at dette skal kunne herdes. Dette er funn som vi ellers i Skandinavia bare kjenner fra 500-tallet og framover!

Noen få hekto av de mange tonn med slagg (avfall fra jernproduksjon) som ble funnet på Rødbøl.

På Rødbøl, noen hundre meter sør for smieplassen, gravde vi ut et jernvinneanlegg fra 1200-tallet, det første i denne delen av Vestfold. I bygdeboka diskuteres det om det har vært utvunnet jern i Hedrum, men den gang manglet funn som kunne bekrefte teorien. Etter utgravingen av jernvinna på Rødbøl kan vi nå fastslå at ”jo da, de har utvunnet jern av myrmalm i Hedrum”. Vi vet fortsatt ikke hvor malmen kom fra, vi vet lite om omfanget, eller om dette er et enslig forsøk på jernframstilling eller om det er en av mange jernframstillingsplasser i området. Framtidige undersøkelser kan kanskje gi svar på disse nye spørsmålene?

10 000 år gamle steinredskaper

Både på Rødbøl og Nordby fant vi steinøkser, pilspisser, bor og andre redskaper i flint fra 8000-5000 f. Kr. På den tiden var hovednæringen jakt, sanking, fangst og fiske; Lågendalen var en fjord og store deler av ytre Vestfold var skjærgård. Boplassen på Rødbøl blir viktig for å diskutere når ulike steinredskaper var i bruk. I helleren på Nordby ble det i tillegg til steinredskapene også funnet en spesiell type keramikk som forbindes med det eldste jordbruket. I tillegg var det forskjellige funn fra flere perioder fram til vikingtid.

Ei kølle med enkel strekdekor og flere steinøkser fra Nøstvet-perioden

Den lille plassen under overhengende berg har altså gitt ly for folk omtrent siden den ble tørt land, og kommer til å bli sentral i diskusjonen om det eldste jordbruket i Norge. På flata utenfor fant vi to toskippede langhus. Husene kalles toskippede fordi ei stolperække står midt i huset og holder taket oppe, og slik oppstår et skip på hver side. Toskippede hus dateres oftest til slutten av steinalderen eller begynnelsen av bronsealderen, og er nesten 4000 år gamle!

Ikke bare sensasjoner

Nå kan det høres ut som om vi bare har unike og sensasjonelle funn fra våre gravinger. Det stemmer ikke, de eneste funnene som kan kalles sensasjonelle er smieplassen og det store kokegropfeltet. De andre funnene er viktige fordi de utfyller og bekrefter det vi har hatt en mistanke om fra før. For eksempel har vi tidligere funnet deler av hus fra romertid i Vestfold, men av ulike årsaker har vi ikke fått undersøkt hele huset. Og selv om vi nå begynner å få taket på hvordan gårdstunet har sett ut i romertid i Hedrum, vet vi ikke hvor mange gårder som fantes, hvorfor gårdstunene ble plassert der de gjorde, eller hvorfor de i noen tilfeller ble flyttet videre. Selv når det gjelder husene er situasjonen omtrent som om vi skulle kjent til grunnplanet for seks bygninger fra Vestfold på 1900-tallet uten å kunne datere dem nærmere. Vi kunne da endt opp i den situasjonen at husbankhus, fjøs, smie, klubbhus, butikklokale, garasje og arkitekttegnet funkishus alle ble samlet under betegnelsen hus og diskutert som om de hadde samme funksjon og datering. Noe av husenes betydning ville selvfølgelig bli fanget opp, men for å kunne si noe meningsfullt om byggeskikken må de ulike kategoriene skilles fra hverandre og dateres.

Anja Mansrud og Odd Einar Hansen graver steinalder på Rødbøl, og tre-fire ”nyere tids forstyrrelser” i form av 1500-2000 år gamle kokegroper ses som mørke nedgravinger.

Mye arbeid gjenstår

Vi har nå – høsten 2006 - begynt å bearbeide materialet fra sommerens utgraving. Noe av det første vi gjør er å sende prøver til forskjellige spesialister som bestemmer hva slags treslag trekullet i ildstedene kommer fra, hva slags frø og korn som ligger i stolpehullene, både trekull og korn dateres, og avfallet fra metallbearbeidingen vurderes av egne eksperter. Målet er å fortelle folk utenfor arkeologifaget om resultatene fra utgravingene. Først må imidlertid materialet organiseres, beskrives og publiseres så andre arkeologer kan diskutere og bruke våre resultater og slik hjelpe oss til å forstå mer. Den faglige publiseringen i Museets Variaserie skal være ferdig våren 2008, og vil få omtrent samme form som presentasjonen av gravfeltet fra Gulli.

For flere detaljer henvises det til hjemmesiden: <http://ariadne.uio.no/kmf/funn/E18/>